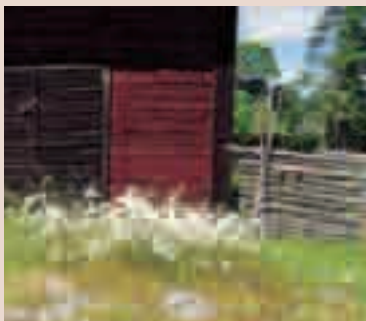

ÄNGAR OCH BETESMARKER I ÖSTERGÖTLAND

INVENTERING 2002 - 2004

INNEHÅLL

Inledning	3
Sammanfattning	3
Ängs- och betesmarksinventeringen	4
Urval av områden	4
Markslag och hävd	4
Mularnas marker	4
Skogsbeten	5
Har liemannen försvunnit?	5
Kattfot och blå viol	6
Östergötland - trädlandet!	7
Kulturmiljövården	7
Byggnader och husgrunder	7
Hägnader	8
Odlingsrosen	8
Vägar och vägbankar	8
Blöthål och fågelstränder	8
Gråtande tickor	9
Boxholm	10
Finspång	12
Kinda	14
Linköping	16
Mjölby	18
Motala	20
Norrköping	22
Söderköping	24
Vadstena	26
Valdemarsvik	28
Ydre	30
Åtvidaberg	32
Ödeshög	34
Signalartslista, gemensam för hela landet	35
Kompletterande lista med hävdgynnade arter för Östergötland	35

Tack till Dalarnas län för lån av textmaterial!

Broschyren ges ut av Länsstyrelsen i Östergötlands län inom kampanjen Levande Landskap. Den bekostas gemensamt av Sverige och Europeiska Unionen.

Ansvarig utgivare: Länsstyrelsen i Östergötlands län

Arbetsgrupp: Veronica Axelsson, Annelie Claësson, Carina Greiff Andersson, Thomas Johansson, Anneli Lundgren

Layout: Veronica Axelsson

Referensgrupp: Peter Dahlström, Sten Persson, Bror-Tommy Sturk

Omslagsfoto: Veronica Axelsson (baksidan), Peter Dahlström (nedre t v samt stora bilden t h), Thomas Johansson (övre t v), Clas Ternström (mitten t v).

Foto: Kurt Adolfsson s 27 (t v, övre t h), s 32 (övre t h), Malin Almqvist s 7 (övre t v), s 26 (t v), Marie Andersson s 23 (nedre), s 31 (t v), Patric Andersson s 4 (övre t v), Reine Andersson/EU & i s 20 (t h), Kjell Antonsson s 33 (t v), Veronica Axelsson s 4 (nedre t v), s 6 (nedre t v), s 8 (mitten t v), s 10, s 11 (övre t v, övre t h), s 12, s 13, s 15 (övre t h), s 18 (t v), s 22 (t v infälld), s 28 (t v), Peter Dahlström s 5, s 6 (övre t v), s 8 (övre t v), s 14 (övre t h), s 15 (nedre t h), s 16, s 17 (nedre t h), s 22 (t v, t h), s 24, s 25 (övre t h), s 27 (nedre t h), s 30 (t v), s 33 (nedre t h), s 34, Per Folkesson s 8 (nedre t v), s 15 (nedre t v), s 20 (t v), Carina Greiff Andersson s 17 (t v), s 29 (t v), s 31 (t h), Bo Gustafsson s 21 (nedre t h), s 23 (övre), Mikael Hagström s 9 (nedre t h), Nicklas Jansson s 33 (övre t h), Jens Johannesson s 19 (övre t h), s 25 (nedre t h infälld), s 26 (övre t h), s 28 (t h), Thomas Johansson s 7 (övre t h), s 9 (övre t h), s 11 (övre t h infälld), s 18 (t h), s 21 (övre t h), s 30 (t h), Olle Jonsson s 29 (övre t h), Anneli Lundgren s 14 (nedre t v), s 17 (övre t h), s 25 (nere t h), Eva Rovainen s 19 (t v, nedre t h), Linda Svensson s 19 (mitten t h), s 26 (nedre t v infälld), Ulf Svensson s 7 (nedre t h), Clas Ternström s 11 (nedre), s 29 (nedre t h), s 32 (t v, nedre t h).

Tryck: AB Danagårds Grafiska, Ödeshög, 2005

Upplaga: 6000 ex

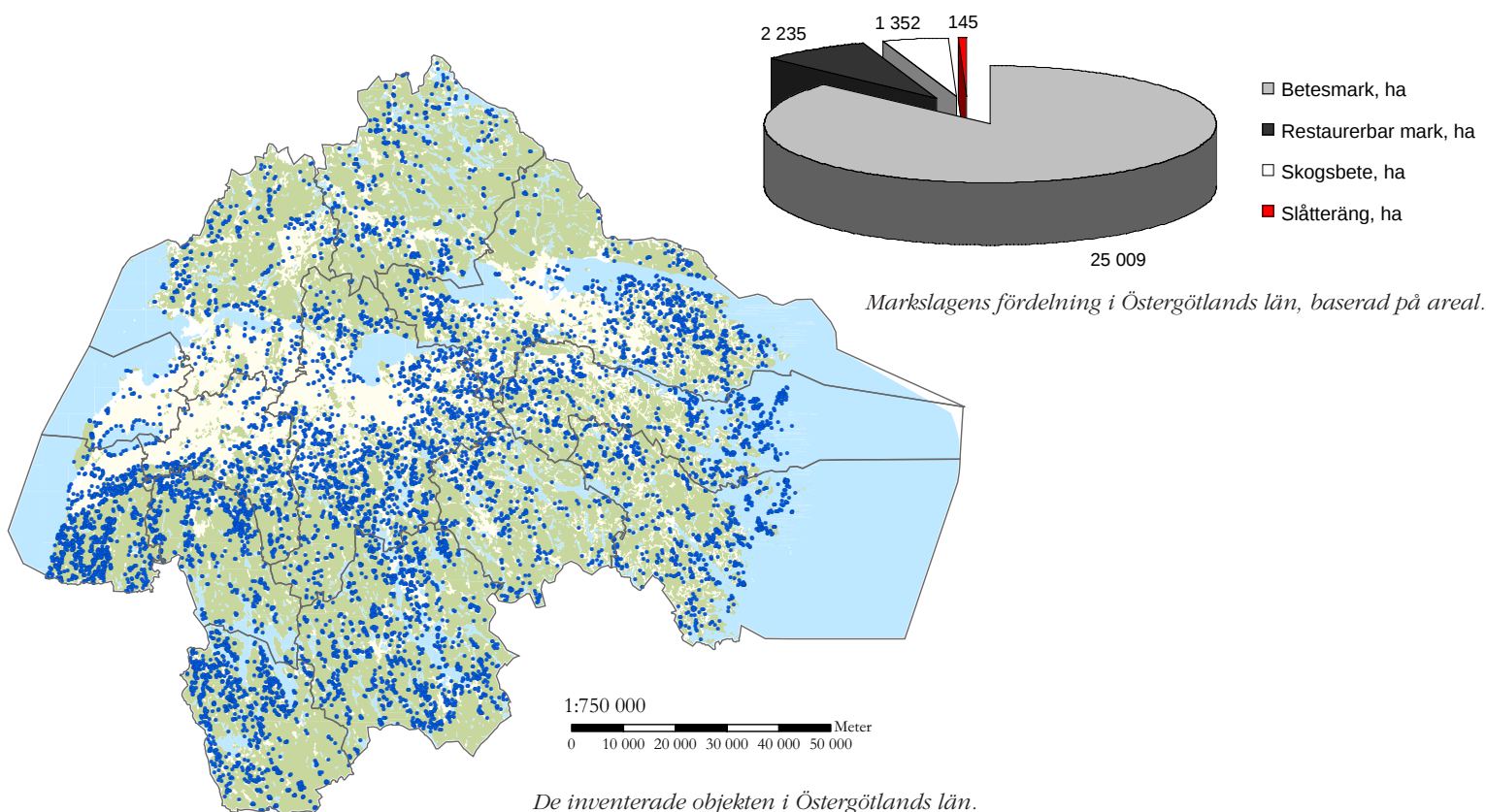
ISBN: 91-7488-136-1

INLEDNING

Ängs- och betesmarksinventeringen genomfördes under åren 2002-2004 i hela Sverige. Nu kan vi svara på ganska många frågor om hur det står till med våra ängar och betesmarker. Kunskapen behöver vi inte bara för att stilla vår nyfikenhet utan också som underlag för framtida politiska beslut. Om vi ska kunna bevara vårt natur- och kulturarv i odlingslandskapet behövs beslut som gör det möjligt att långsiktigt bedriva djurhållning med betesdrift. Ängs- och betesmarksinventeringen bidrar med kunskap som behövs för att ta rätt beslut.

SAMMANFATTNING

Sammanlagt har 29 768 ha ängar och betesmarker i Östergötland besökts av inventerare under åren 2002-2004. Av dessa har 26 547 ha (6 534 objekt) bedömts ha sådant innehåll av natur- och kulturmiljökvaliteter att de har inventerats fullt ut. Endast 145 ha av den inventerade arealen är ängsmark (133 objekt). 26 402 ha av den inventerade arealen är betesmark, varav 25 048 ha är öppna hagmarksbeten (6 128 objekt) och 1 354 ha skogsbete (273 objekt). Av den inventerade arealen har 2 235 ha (1 109 objekt) varit övergivna, men bedömts som restaurerbara.

Inventering i Östergötlands vackra skärgård.

ÄNGS- OCH BETESMARKSINVENTERINGEN

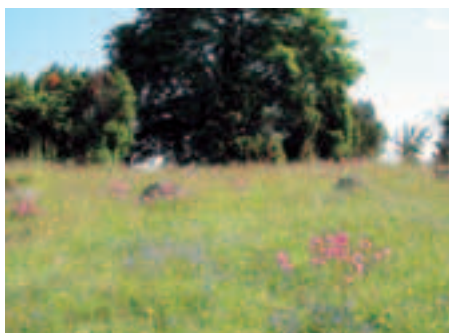
Urval av områden

I första hand har marker som ingick i den ängs- och hagmarksinventering som genomfördes åren 1987-1990 samt marker med åtgärdsplan för tilläggsersättning inom miljöstödet för betesmarker och slåtterängar inventerats.

Markslag och hävd

Vi har noterat om marken används för bete, skogsbete eller som äng. Betesdrift och slåtter brukar med ett ord kallas för hävd, till skillnad från ohävd som råder när marken upphört att vara betesmark eller slåtteräng. Hur god hävden är har noterats vid inventeringen och om marken är torr, frisk, fuktig eller våt.

En övergiven mark som har kvar vissa flora-, vatten-, träd- eller kulturmiljövärden, men i övrigt vuxit igen eller förändrats har klassats som restaurerbar. Dessa objekt har inte inventerats i detalj.

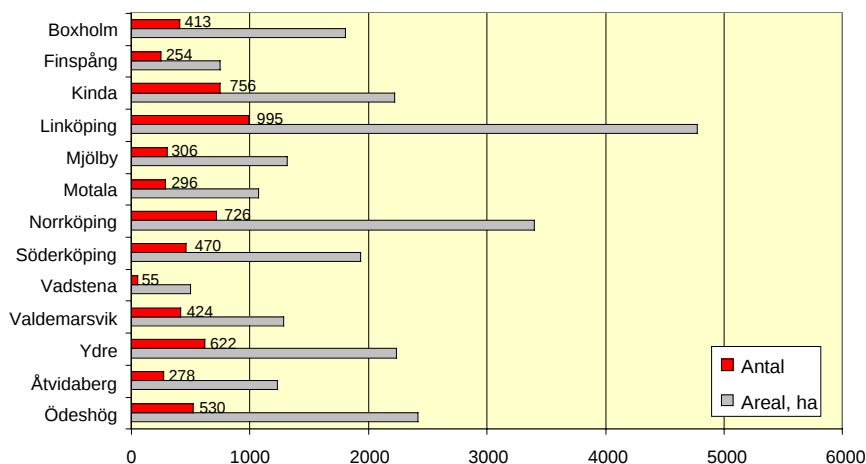

Blommande betesmark.

Mularnas marker

I Östergötland inventerades 6 128 betesmarker om sammanlagt 25 048 ha. Det är en niondel av landets samlade areal betesmark!

Jämför man med den tidigare ängs- och hagmarksinventeringen (1987-1990) så redovisades knappt 17 800 ha värdefull betesmark. Mer än 4 100 ha betesmarker eller slåtterängar har övergivits sedan föregående inventeringstillfälle. Andra marker har istället tillkommit, drygt 14 600 ha. Den förra inventeringen lämnade skärgården och stora delar av eklandskapet oinventerade, varför det är svårt att jämföra siffrorna.

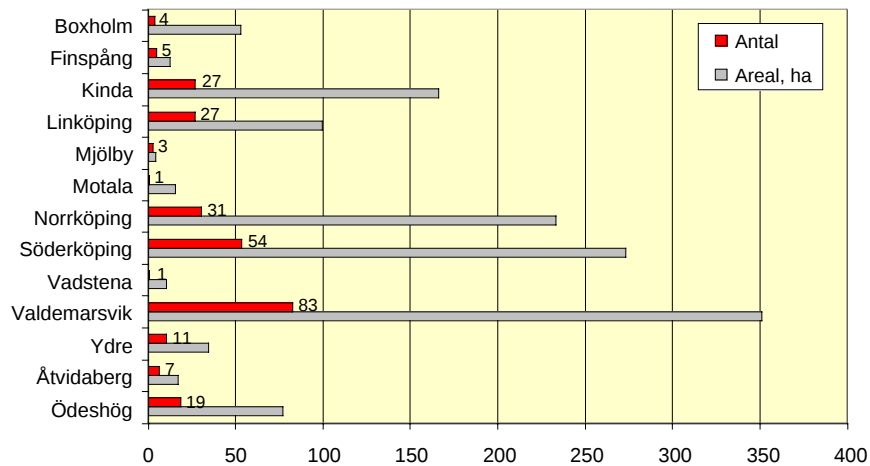

Betesmarksareal inom Östergötlands län, fördelad per kommun.

I den senaste inventeringen är det främst i skogsbygderna vi noterat många övergivna marker. Skogsbygderna har en struktur med många små gårdar. Med ett allt mer rationellt jordbruk har det blivit svårt att få de små gårdarna att bära sig ekonomiskt. Ett exempel på detta är Ödeshögs södra skogsbygd, den s k Hålaveden, där den äldre ängs- och hagmarksinventeringen pekade ut stora arealer naturbetesmark. Ödeshög är den av länets kommuner som förlorat mest värdefull betesmark mellan de båda inventeringstillfällena.

Skogsbeten

Förr betade djuren huvudsakligen på skogen medan åkrarna användes för slätter av hö. Ett skogsbete får en luckigare struktur än en vanlig skog. Gläntorna utgör bra livsmiljöer för betesgynnad flora och insekter, dessutom blir svampfloran rikare i en betad skog. Ofta är trädskiktet olikåldrigt och flerskiktat och skogen genomkorsas av stigar. Östergötland har ungefär en tiondel av landets samlade areal kvarvarande skogsbeten, 1 345 ha fördelat på 273 objekt. Det är främst i skärgården som skogsbetesbruket lever kvar än idag.

Skogsbetesareal inom Östergötlands län, fördelat per kommun.

Har liemannen försvunnit?

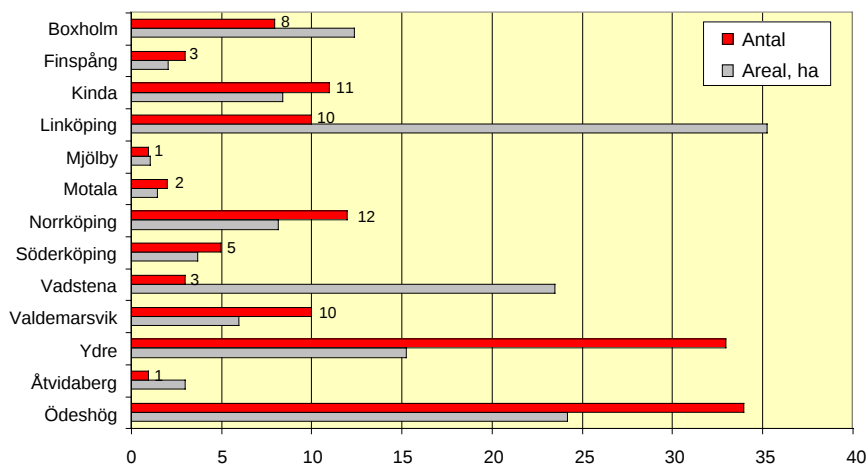
Jämför man med övriga landet har vi mindre areal slätteräng än de flesta andra län. Enligt inventeringen finns det 145 ha slätteräng (133 st) i Östergötland. Ängarna är överlag bra skötta, 93% av arealen har noterats som vällhävdad. Dessa ängar är en sorgligt liten rest om man jämför med 1932 års jordbruksräkning som redovisar 8 200 ha äng i Östergötland.

I den förra inventeringen av ängs- och hagmarker (1987-1990) konstaterade man att mindre än 100 ha äng fortfarande slåtrades på traditionellt vis med hackslåtter, dvs slätter med lie på torr till frisk mark. Det kan alltså tyckas som om arealen ökat sedan dess, men ökningen utgörs av våtmarker, som kan skötas maskinellt. Dessa är givetvis också värdefulla, men fyller inte samma ekologiska funktion som slätter på fastmark.

Bland de slättergynnade kärlväxterarna på signalartslistan (se sid 35) är gullviva den som förekommer i störst andel av Östergötlands objekt följd av svinrot. Dessa slättergynnade växter kan ofta finnas kvar i betesmarker, men inte lika riktigt som i slätterängar. Det finns dock kärlväxter som är starkt anpassade till slätter och har svårt att överleva i betade marker, exempelvis tidigblommande fältgentiana, som ställt in sin blomningstid efter slätterbruket. Främst är det inte hotet om att kärlväxtarter ska utrotas som är problemet med minskad ängsskötsel utan

Fältgentiana

Slätterängsareal inom Östergötlands län, fördelad per kommun.

just den ekologiska funktion som en sen slåtter har. Till exempel behöver ett flertal fjärilar storväxta, obetade värdväxter för att lägga sina ägg på. När fjärilslarverna utvecklas behövs dock ljus och värme, så slåtter och bortforsling av hög vegetation årligen är också nödvändig för att platsen ska fortsätta att vara bra för fjärilarna.

Kattfot

Gökärt är vanlig i Östergötlands ängar och betesmarker.

Kattfot och blå viol

I magra betesmarker gynnas många lågvuxna, ljusälskande växter som är bra på att hushålla med näring under knappa omständigheter. När näringstillförseln ökar är de sämre på att konkurrera med mer storvuxna och snabbväxande arter. I Östergötland är bockrot, följd av gulmåra och jungfrulin, de vanligast förekommande av de 60 hävdgynnade arterna på den för hela landet gemensamma signalartslistan (se sid 35). Bockrot påträffades i 4 099 av de 8 212 inventerade objekten, gulmåra i 3 857 och jungfrulin i 3 422. Betydligt ovanligare är de starkt hävdberoende arterna fältgentiana och låsbräken som påträffats i 58 respektive 87 objekt. Slättergubbe som är en slättergynnad växt med västlig förekomst i landet har påträffats 453 objekt. Kattfot som förr var vanlig i många betesmarker har noterats i 1 112 objekt.

Vid inventeringen har vi noterat om arterna förekommer i enstaka exemplar, måttlig förekomst eller rikligt inom området. Några hävdgynnade arter som är vanliga i Östergötlands ängar och betesmarker, men som inte finns med på den för hela landet gemensamma listan, är gökärt, vårbrodd, liten blåklocka, stor blåklocka samt revfibbla. Några av arterna på signalartslistan, som t ex skräppa, brännässla, hundkäx, älggräs och örnbräken, är negativa signalarter. Massförekomst av dem visar att hävden är för svag eller att viss kvävepåverkan förekommer i den inventerade marken. I Östergötland är hundkäx den vanligast noterade av dessa arter, följd av brännässla.

Vi har även registrerat lök- och knölväxter, bärbuskar, fruktträd, humle, syrén, spirea, liguster och andra perenner i de inventerade markerna. Förekomst av kulturväxter har noterats i drygt 1 500 av de inventerade objekten.

Östergötland - trädlänet!

Östergötland är det län i landet som har i särklass flest grova träd enligt inventeringen. Träden i odlingslandskapet har stor betydelse för många växter och djur. Det gäller särskilt fristående gamla och grova lövträd. Hålträd, hamlade träd, grova träd och andra värdefulla hagmarksträd har därför registrerats i inventeringen. Sammanlagt har 4 763 grova hagmarksträd registrerats i 1 120 av de inventerade objekten i Östergötland. För att ett träd ska räknas som grovt ska det vara mer än 1 m i diameter på sitt smalaste ställe från brösthöjd och ner. Absolut vanligast är det med ekar som är grova, men lind, ask, alm och tall förekommer också relativt ofta. Av övriga 12 856 st värdefulla träd är björk vanligast följd ek och asp.

Ekhage vid Hjortkälla i Linköpings kommun.

Kulturmiljövården

Kulturvården som noterats är bl a byggnader, hägnader, odlingsrösen och vägar. Vi har också angett i vilken historisk typmiljö, t ex by/ensamgård, torpmiljö eller bruksmiljö, som den inventerade marken ingår.

Byggnader och husgrunder

Byggnader är en viktig del av vårt kulturarv. De kan berätta om äldre tiders markanvändning. I eller i direkt anslutning till de inventerade ängarna och betesmarkerna finns det 1 836 byggnader. Byggnader med mer än en funktion, som ladugård och loge i samma hus, är vanligast tillsammans med byggnader som inventeraren inte kunnat bestämma vad de använts till. Innan det blev vanligt med en stor byggnad för alla olika djurslag och förvaring, hade man flera hus med en funktion i varje som t ex småfåhus som vi noterat 105 st i Östergötland. Husgrunder efter bostadshus och ekonomibyggnader är ett betydelsefullt inslag i odlingslandskapet. De kan genom sitt utseende, antal och läge i terrängen berätta om traktens odlingshistoria och ge en ledtråd till hur det sett ut förr. I 677 av objekten i Östergötland har inventeraren noterat att det finns husgrunder av något slag, vilket är flest i landet. Totalt omfattar objekten 1 081 husgrunder.

Smedjan vid Kulla gård i Åtvidabergs kommun.

Gullviva, stenmur och hamlad lind på Äspholm i Söderköpings kommun.

Ett av många odlingsrösen vid Yxefall i Kinda kommun.

Småvatten bidrar till mångfalden i våra betesmarker.

Hägnader

Förr fanns det kilometervis med gärdesgårdar i byarna för att hålla djuren ute från åkrar och ängar. Numera används hägnader istället för att hålla betesdjuren inne och de är oftast tillverkade av ståltråd och andra moderna material. De hägnader som har registrerats är trädgårdsgårdar och olika typer av stenmurar. Det finns hägnader i eller intill 1 594 av de inventerade markerna. I de flesta fall rör det sig om skalmurar av sten, som finns i 1 025 objekt. Trädgårdsgårdar finns i 429 objekt.

Odlingsrösen

Odlingsrösen vittnar om tidigare generationers slit för att odla upp markerna. Där det finns odlingsrösen i ängar och betesmarker har ofta hela eller delar av området en gång varit åker. Många gånger är det dock så länge sedan att en slåtter- och betesgynnad växtlighet har hunnit etableras i markerna. Odlingsrösen är inte bara betydelsefulla ur kulturmiljösynpunkt utan de har också höga naturvärden. De skapar omväxling i jordbrukslandskapet och fungerar som livsmiljö eller reträttplats för lavar, mossor, kärlväxter, ödlor, ormar och insekter. De har också stor betydelse för spindlar, fåglar och små däggdjur. Alla odlingsrösen omfattas därför av biotopskyddet i miljöbalken och får inte tas bort eller skadas. Det gäller även stenmurar i odlingslandskapet. I inventeringen har vi registrerat odlingsrösen i 3 590 objekt. Hävden är en förutsättning för att odlingsrösen ska tydliggöras och de biologiska värdena gynnas.

Vägar och vägbankar

Äldre vägar är viktiga att bevara och synliggöra för att de berättar om hur landskapet förr har använts, om kontakterna mellan byar och om markanvändningen i äldre tider. Vid inventeringen har förekomst av vägar och vägbankar i eller i direkt anslutning till de inventerade markerna registrerats i databasen. Vägar eller vägbankar fanns i 2 196 av de inventerade objekten.

Blöthåll och fågelstränder

Olika vattenmiljöer är viktiga för den biologiska mångfalden. Även betydande kulturmiljövärden är knutna till våtmarker i ängar och betesmarker. Öppna strandängar är viktiga rast- och födosöksplatser för fåglar som änder, gäss och vadare. Bäckar och öppna diken är viktiga för grodor, insekter och andra småkryp och för flera kärlväxter. Vattenmiljöerna har stor betydelse för landskapsbildningen och kan ibland fungera som biologiska filter för bland annat kväve. Stränder, källor, olika typer av småvatten, öppna diken, bäckar och fuktdråg har noterats om de ligger i

eller i direkt anslutning till den inventerade marken. Med fuktdråg menas ett markavsnitt som är fuktighetspåverkat genom mer eller mindre tillfälliga översvämningar eller periodvis högt grundvattenstånd. Fuktdråg är i särklass den vanligaste vattenmiljön i Östergötland och finns i 2 675 objekt. Andra vanligt förekommande vattenmiljöer är småvatten och dammar, bäckar samt strandkanter.

Gråtande tickor

Om vi vid fältbesöket såg några fåglar, fjärilar eller andra djur som är knutna till odlingslandskapet har det funnits möjlighet att notera det i databasen.

Gamla träd med skrovlig bark och gamla stängselstolpar eller trögärdesgårdar är viktiga underlag för många lavar. Sotlav, gul dropplav och brun nållav är några sådana lavar, som är relativt lätta att känna igen och som har noterats vid inventeringen om de påträffats, men tiden medgav inte att göra ingående inventeringar av lavar. Speciellt glädjande är det att den sällsynta tårtickan återfanns i 6 objekt!

Det finns flera svampar som är beroende eller gynnade av öppna välskötta betesmarker och ängar. Gödsling, kvävepåverkan från stödutfodring och igenväxning på grund av upphörd hävd hotar ängssvamparna. När ängssvampar, ädelsoppar eller jordstjärnor har påträffats i markerna har detta noterats på samma sätt som kärlväxterna. Som ängssvampar räknas vaxskivlingar, rödskivlingar, jordtungor och vissa fingersvampar. Företrädesvis är det i marker som besökts på sensommaren eller hösten som vi har sett och kunnat redovisa svamparna, men det kan även finnas ängssvampar i flera av de andra markerna.

Den ovanliga ertickan har noterats ett fåtal gånger under inventeringen.

Tårticka - ser ut som den är översållad med tårar.

Kommuner	Äng, st	Äng, ha	Bete, st	Bete, ha
Boxholm	8	12	417	1 867
Finspång	3	2	259	770
Kinda	11	8	783	2 396
Linköping	10	35	1 023	4 890
Mjölby	1	1	309	1 328
Motala	2	2	297	1 094
Norrköping	12	8	757	3 645
Söderköping	5	4	525	2 216
Vadstena	3	24	56	518
Valdemarsvik	10	6	507	1 643
Ydre	33	15	633	2 280
Åtvidaberg	1	3	285	1 255
Ödeshög	34	24	548	2 500
Totalt	133	145	6 399	26 400

Markslag
 ● Betesmark
 ● Skogsbete
 ● Slätteräng
 ● Restaurerbar

1:200 000
 0 2 500 5 000 10 000 15 000
 Meter

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	1 811	413
Skogsbete	53	4
Slätteräng	12	8
Restaurerbar	250	101

Antal invånare	5 242
Antal jordbruksföretag	109
Landareal (km ²)	528
Areal åker (ha)	3 502
Areal tilläggsersättning (ha)	1 529
Antal nötkreatur	4 035
Antal tackor	941

BOXHOLM

Boxholms kommun består till största delen av skogsbygd och bara en mindre del är öppna marker. I norr finns mycket fornlämningar. En stor del av skogsmarken ägs av juridiska personer och de har av naturliga skäl under lång tid satt skogsproduktionen före landskapsvården med följderna att många värdefulla betesmarker vuxit och växer igen. I Boxholm finns 11 % av länets areal som behöver restaureras för att bibehålla sina värden. I förhållande till den areal som finns får detta anses vara mycket. Det är områden som idag inte betas, men som har höga värden knutna till hävden. De inventerade objekten ligger företrädesvis i kommunens norra del koncentrerade längs Svartåns dalgång samt längs andra vattendrag som Åsboån och Lillån. I kommunens södra del finns inte så många naturbetesmarker kvar, men de som finns har ofta mycket höga kvaliteter.

Den i särklass vanligaste typen av betesmark är den artrika, öppna. Här finns också relativt mycket trädbärande betesmarker, torra kalkgräsmarker och strandängar. Strandängarna är inte stora, men de får ändå anses typiska för kommunen där de ligger närmast vattendragen. I Boxholm finns också en stor del av länets öppna, torra ängsmark som sköts på traditionellt sätt. Fältgentiana och hartmansstarr är två av de ovanliga växter som hittats i objekten. Faunan är sporadiskt inventerad, men t ex har ovanliga fjärilsarter som allmän bastardsvärmare och silversmygare noterats.

Jordkällare

Den vanligast förekommande byggnadstypen i de inventerade markerna i Östergötland är jordkällare. I Boxholm finns 32 av de i länet funna 369 jordkällarna. En jordkällare fanns på alla gårdar fram till dess att kyl och frys introducerades i mitten av 1900-talet. De är ofta placerade i en skuggig norrslutning. I jordkällaren utjämnas temperaturskillnaderna så att utrymmet är svalt på sommaren och frostfritt på vintern. Oftast ligger de nära gårdsbebyggelsen, men de kan också ligga där potatisåker ligger. I inventeringen har det framkommit att de flesta jordkällare är byggda i sten. Ungefär hälften av de inventerade jordkällarna är raserade, men på grund av sin karakteristiska utformning är de ändå lätta att identifiera. Resterande är i gott skick och en del används till och med fortfarande.

Andra kulturhistoriska lämningar som registrerats är 113 byggnader, 85 stenmurar, 36 trädgårdsgårdar, 45 brunnar och 97 husgrunder. I 290 av objekten finns det odlingsrösen, vilket motsvarar 68% av de inventerade markerna i Boxholms kommun.

Under inventeringen har backsippa hittats på 116 lokaler i Östergötland och 64 av dessa ligger i Boxholms kommun. Backsippan är en flerårig, violett ört. Den blommar i april – maj på torra, sandiga marker.

Sotiga björkar

Vid inventeringen har 202 grova träd, 140 hamlade träd och 847 värdefulla hagmarksträd hittats i objekten. Brynmiljöer, d v s betade kantzoner mellan skog och öppen mark med inslag av olika buskar, är relativt vanliga i Boxholm och finns i 9 % av objekten.

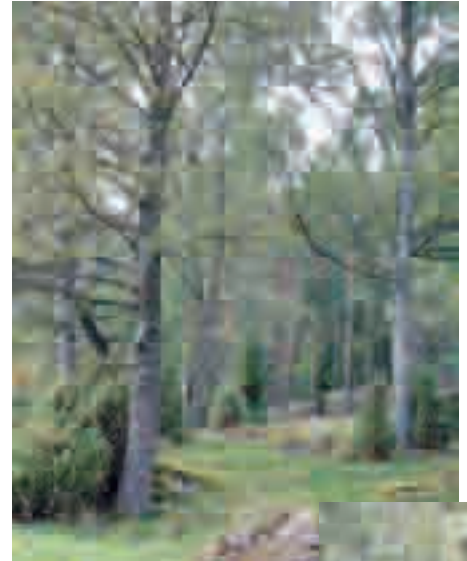
Björk är det vanligaste trädslaget i Boxholm och finns mer eller mindre frekvent i 95 % av objekten. I 158 objekt har värdefulla björkar hittats, vilket kan betyda att de har hålligheter eller är gamla. På äldre träd är barken skrovlig och sprucken. På sådan bark kan den ovanliga sotlaven växa. Östergötland har 52 % av landets sotlavsnoteringar i inventeringen och den finns i 67 av Boxholms betesmarker. Sotlav växer förutom på björk även på gammal ek och på äldre, obehandlat virke. Sotlaven visar på långvarig förekomst av gamla träd och finns den kan man ofta hitta andra ovanliga arter. En färggrann släkting som växer på kulturved och är mycket ovanlig i Östergötland är ladvallen. Den har hittats i två objekt i Åsbo socken.

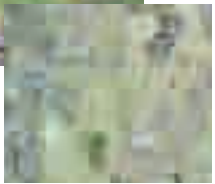
Brudbröd växer gärna på genomsläpplig torr till frisk mark i områden med kalkhaltig jordmån. Giftaslystna kvinnor sägs kunna baka bröd på dess rot och sedan drömma om den tillänkta brudgummen. Om mannen uppför sig illa i drömmen kan giftermålet avstyrras i tid.

Kalkgräsmarker

Boxholm är den kommun som efter Ödeshög har mest hektar av kalkgräsmarker. Samtliga ligger i Ekeby och Rinna församlingar. Kalkgräsmarker är ofta artrika betesmarker på kalkrika jordar, med en varierande fuktighet. Typiska arter är t ex backsmultron, brudbröd, flentimotej, färgmåra, jordtistel, småfingerört och vildlin.

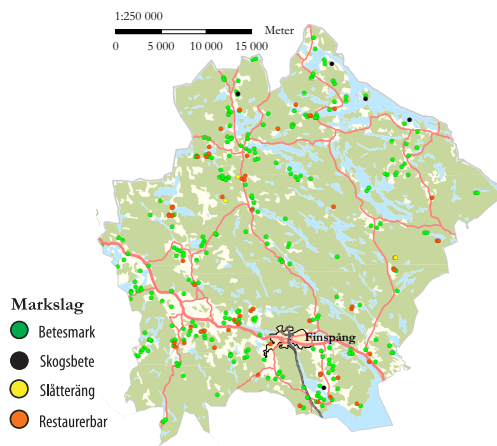

Sotlav växer t ex på äldre björkar med grovsprickig bark. Laven är lätt att känna igen eftersom den ger ett sotigt avtryck på fingret om man petar på den.

Jordkällare är den vanligaste byggnadstypen som noterats i Östergötlands län.

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	755	254
Skogsbete	13	5
Slätteräng	2	3
Restaurerbar	129	58

Antal invånare	20 949
Antal jordbruksföretag	202
Landareal (km ²)	1 062
Areal åker (ha)	7 857
Areal tilläggsersättning (ha)	696
Antal nötkreatur	6 239
Antal tackor	679

Aspar kan utveckla höga naturvärden om de får växa fritt och bli gamla.

FINSPÅNG

Finspångs kommun består till största delen av skogsbygd. Genom kommunen löper ett stråk av slättbygd, vilket sträcker sig från sjön Glan i sydöst till Ljusfallshammar i nordväst. Kommunen är även rik på sjöar, som t ex Tisnaren, Hunn och Regnaren.

De inventerade objekten i Finspångs kommun ligger till största delen i det långsträckta slättområdet. Markerna utgör ca 3 % av länets totala inventerade areal. Den vanligaste typen av betesmark är, liksom i de flesta av länets kommuner, den artrika, öppna betesmarken med inslag av hävdgynnad flora, som t ex prästkrage.

Prästkrage

Prästkragen är en av de hävdgynnade arter som är vanligt förekommande i de inventerade markerna i Finspångs kommun. Prästkragen är en flerårig ört som kan bli upp till 7 decimeter hög. Den trivs bäst i öppna ängs- och betesmarker, men också i skogsbryn och vid vägkanter. Bladen växer på en ogrenad stjälk och är enkla med sågade kanter. Blomman sitter i stjälkens topp och är gul i mitten med vita kronblad. Blombladens vita flikar har gett upphov till namnet ”prästkrage”, vilket syftar på den krage om präster bar på 1700-talet.

Granspira

En ovanlig växt som påträffats vid inventeringen är granspira. Granspiran tillhör lejongapsväxterna och är en lågväxande ört som är sällsynt i Sverige. Den förekommer i de södra, mellersta och västra delarna av landet, där den trivs i fuktiga och magra betesmarker. Blomman är tvåläppig och starkt rosa till färgen. Bladen är små och parflikiga.

I Sverige finns totalt 429 inventerade lokaler med granspira varav 5 förekommer i Östergötland. Av dessa ligger 2 i Regna socken i Finspångs kommun.

Asp

Asp förekommer i hela Sverige och är ett av våra vanligaste lövträd. Trädet har en gles trädskrona med en slät, gråaktig stam. Bladen är runda med flikiga kanter. Träden kan bli upp till 25 m höga och flera hundra år gamla. Gamla aspar kan utveckla höga naturvärden. Asp är ofta ett problem i våra hagmarker genom att de har en rik rotskottsbildning och sprider sig snabbt. Det gör att aspsly lätt kan få fäste i svagt hävdade eller ohävdade betesmarker. Eftersom bladen ständigt rör sig har uttrycket ”att darra som ett asplöv” myntats. Idag används asp vid tillverkning av tändstickor.

Trots att Finspång är en utpräglad barrskogsbygd dominerar lövbestånden i betesmarkerna. Tittar man på asp är den vanligare i betesmarkerna i Finspångs kommun än i länets övriga kommuner. Här förekommer den i 64 % av de inventerade markerna, vilket är högre än genomsnittet för länet som ligger på 57 %.

Prästragen är en hävdgynnad art som trivs i våra ängs- och betesmarker.

Ovan; Arbetarebostaden i Visskvarn, en gammal bruksmiljö i Ydre kommun. Till vänster: Höns- och svinhus tillhörande Visskvarns arbetarebostad.

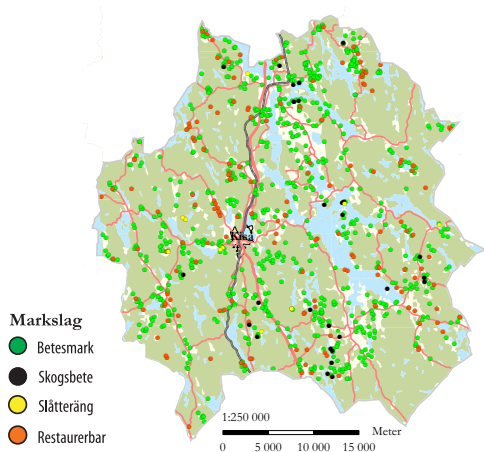
Bruksmiljöer

Redan under järnåldern började man bryta malm i Finspångs kommun för framställning av järn. Under 1600-talet började brukssamhällen växa fram. Samhällena låg ofta utmed de större vattendragen. I Finspångs kommun växte bl a Finspång, Sonstorp och Grytgöl fram utmed Emmaån. Bruksamhällena lade grunden till den fortsatta industrialiseringen i Sverige. Även nya samhällsskikt växte fram, vilket kan skönjas i bl a byggnadsskicket med stora gods och gårdar. Under 1800-talet slogs de östgötska bruken ut i konkurrensen från Västeuropa och USA. I början av 1900-talet hade de flesta bruken lagt ner sin järntillverkning, men några övergick till att bedriva andra verksamheter.

Huvuddelen av landskapet kring de inventerade markerna i Finspångs kommun har historiskt präglats av den tidigare dominerande bruksmiljön. De jordbruk som fanns skulle endast försörja bruksarbetarna och deras familjer, vilket bidrog till att odlingslandskapet blev småskaligt. Åkrar, ängar och hagmarker anpassades efter såväl behov, markens bördighet som det topografiska läget.

Vacker dörr

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	2 227	756
Skogsbete	166	27
Slätteräng	8	11
Restaurerbar	219	155

Antal invånare	9 952
Antal jordbruksföretag	236
Landareal (km ²)	1 135
Areal åker (ha)	8 901
Areal tilläggsersättning (ha)	1 999
Antal nötkreatur	11 165
Antal tackor	2 036

KINDA

Det kuperade landskapet i Kinda kommun domineras av skog. Invid de större sjöarna, som t ex Åsunden och Ämmern, breder ett småbrutet odlingslandskap ut sig. Sjöar och vattendrag är talrika i kommunen.

De inventerade betesmarkerna förekommer spritt i Kinda kommun, med en koncentration invid sjöarna. Här finns ca 9 % av den totala arealen inventerad betesmark i länet. Markerna är många och små. I snitt är de knappt 3 ha stora, vilket är mindre än genomsnittet i länet som ligger på ca 4 ha per objekt. Den vanligaste typen av betesmark är den artrika, öppna betesmarken följt av trädklädda betesmarker.

Lövängar

Lövängar har genom långvarig hävd, som t ex bete och slåtter, formats till mosaikartade miljöer med glest växande lövträd och buskar. Ofta växer här en riklig, hävdgynnad flora. Förr var det vanligt att träden på ängarna hamlades för att få vinterfoder till djuren. Genom nedfallna löv gav träden också viktiga näringsämnen till gräset på ängen. Även en viss röjgödslingseffekt uppstod eftersom rot-systemet minskar vid hamling. Idag är lövängar sällsynta i länet.

Kinda är den kommun som har flest av det totala antalet inventerade lövängar i länet. Även ett stort antal hamlade träd är knutna till dessa marker, närmare 22 % av länets samtliga inventerade hamlade träd. Näst efter Söderköpings kommun har Kinda kommun flest hamlade träd per objekt i länet.

Ängslador

Ängsladan är en enkel byggnad som tidigare användes till att förvara vinterfoder till djuren. Ladorna berättar om det tidigare ängsbruket som gav mycket hö och vittnar om en tid då ängsmarkerna var betydelsefulla för jordbruket. Ängsladorna ligger ofta ute i markerna, avskilt från själva gårdsbebyggelsen. Idag är ängslador ovanliga i landskapet. En orsak är att de inte används längre och därmed snabbt förfaller. De kvarvarande ladorna kan vara upp till flera hundra år gamla. I Östergötland har 27 st ängslador påträffats i samband med inventeringen. Av dessa ligger mer än hälften i Kinda och Ydre kommun.

Spindelörten är en lågväxande ört med små vita blommor som trivs i torra backar och ängsmarker. I Östergötland har den vid inventeringen påträffats i Kinda och Ydre kommun.

Hallstad ängar i Kinda kommun.

Fossil åker

Med begreppet fossil åker menas åkermark som varit övergiven under lång tid. De äldsta åkrarna har troligen tillkommit redan under bronsålder, ca 1 800 f Kr – 500 f Kr, medan de yngsta är från 1900-talet. En orsak till att de äldsta åkrarna bevarats och syns än idag är att marken vid något tillfälle skiftat användning och övergått till t ex bete. De fossila åkrarna har olika form och storlek beroende från vilken period de är. De äldsta kan kännas igen på att de framträder som stenröjda ytor och ofta ligger något lägre i terrängen än den omgivande marken. Man brukar säga att de är ”bassängformade”. Strax intill kan man i de flesta fall se rösen som tyder på att man röjt ytan för odling. Även de yngre åkrarna känns igen på att de är fria från sten med intilliggande rösen. De är vanligen plana och har diken runt om.

Förekomsten av fossil åker är vanlig i de inventerade markerna i Östergötland. Kinda och Linköpings kommun har tillsammans drygt en fjärdedel av länets totala antal inventerade marker med fossil åker.

Ängssvampar

Ängssvampar trivs bäst i ängs- och betesmarker som betats eller slagits under lång tid. En grupp av de mer vanligt förekommande ängssvamparna i Östergötland är vaxskivlingar. Totalt i Sverige finns ca 50 arter vaxskivlingar varav många är vackert färgade i rött, orange och gult.

Den vackert röda scharlakansvaxskivlingen var förr ett vanligt inslag i våra ängs- och betesmarker.

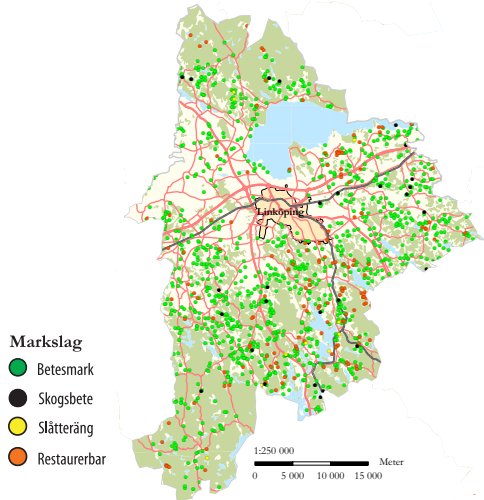

Ängslada i Ydre.

Svinrot är en slättergynnad art som förr var en uppskattad foderväxt. Dialektalt kallades den för ”blahö”.

En av arterna som växer i de östgötska betesmarkerna är scharlakansvaxskivlingen. Den har en röd hatt med gulröd fot och kan bli upp till 10 cm hög. Kinda kommun har ca en fjärdedel av länets totala antal inventerade objekt med ängssvampar. Det är en mycket stor andel med tanke på arealen betesmark i kommunen.

Marks lag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	4 781	1 032
Skogsbete	100	27
Slätteräng	35	10
Restaurerbar	288	146

Antal invånare	137 594
Antal jordbruksföretag	621
Landareal (km ²)	1 436
Areal åker (ha)	43 741
Areal tilläggsersättning (ha)	4 589
Antal nötkreatur	21 970
Antal tackor	2 413

Eklandskapet har en nära koppling till de stora gods en. På bilden ses Brokinds slott i bakgrunden.

LINKÖPING

I kommunens centrala delar dominerar slättbygd som i norr och söder övergår i skogsbygd. Övergången benämns mellanbygd och är i söder en bred zon som bl a omfattar hela det s k Eklandskapet. I norr utgörs övergången av ett smalt band utmed förkastningsbranten norr om Motala ström.

Linköping är den kommun i länet som har störst areal av såväl betesmark som slätteräng. Det beror till viss del på att kommunen är stor till ytan, men även att det runt om i kommunen finns en levande landsbygd där odlingslandskapet brukas. En orsak är troligen närheten till den expansiva tätorten som möjliggör pendling och därmed hobbyjordbruk. Detta åskådliggörs av översiktskartan (till vänster) som visar att de inventerade markerna ligger väl spridda inom kommunen.

Linköping har som nämns ovan, störst areal slätteräng i länet. En mycket stor andel av arealen utgörs av ett nyligen restaurerat våtmarkerområde vid Roxen.

Den vanligaste typen av betesmark inom Linköpings kommun är öppen betesmark med artrik flora. Därefter följer trädklädda betesmarker, vilket till stor del kan kopplas till Eklandskapet.

Eklandskapet

En av de mest ekpräglade miljöerna i Östergötland finns längs Stångåns dalgång söder om Linköping och vidare österut mot Ekenäs. Området som är ca 50 km² stort omfattar en stor andel betesmark med rika förekomster av gamla och grova ekar och är unikt även ur ett europeiskt perspektiv. I Eklandskapet finns förhållandevis stora förekomster av läderbagge och fastlandets enda förekomst av dårgräsfjäril. Förutom höga naturvärden är området mycket rikt på kulturmiljövärden. En av anledningarna till att detta värdefulla område har kunnat utvecklas är, förutom ett gynnsamt klimat, att området är rikt på gods och herrgårdar. De stora gods en har haft möjlighet att sköta markerna på ett annat sätt än gemene man och ofta gynnat och bevarat eken och andra lövträd. Detta visar sig även i resultatet från ängs- och betesmarksinventeringen, där ett utmärkande drag för Linköpings kommun är att förhållandevis många marker historiskt har präglats av slotts- eller herrgårdsmiljöer.

	Grova träd	Varav hamlade	Varav dött/döende	Varav hålträd
Linköping	1 568	28	74	527
Östergötland	4 763	202	258	1 625
Sverige	24 281	1 380	1 710	5 526

Östergötlands län har efter Jönköpings län, flest marker där sommarfibbla har noterats. Drygt en fjärdedel av samtliga noteringar i landet finns i Östergötland.

Östergötland är det län i landet som har flest grova träd med ungefär en femtedel av alla registrerade förekomster. Med begreppet grova träd avses träd med en brösthöjdsdiameter större än eller lika med 1 meter. Inom länet är Linköping den kommun som har det i särklass största antalet grova träd. Utöver de grova träden har även förekomst av andra värdefulla träd noterats. För dessa ligger Linköping tillsammans med Norrköping i topp, med sammanlagt nästan 4 900 registreringar i inventeringen.

Mulmen, d v s den blandning av murken ved, trämjöl och andra rester, som finns inuti gamla ekar utgör en bra levnadsmiljö för en mångfald av insekter.

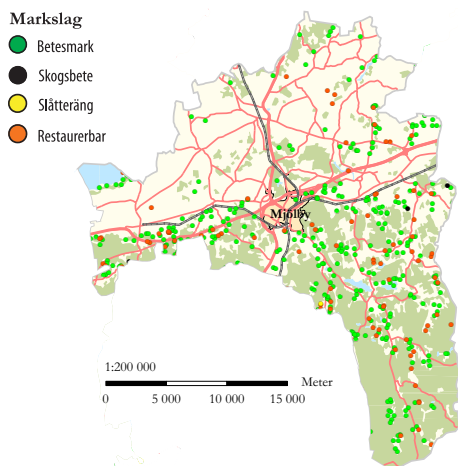
På kärlväxtsidan utmärker sig ängsskära i framförallt Linköpings, men även Norrköpings kommun. Ängsskära förekommer sparsamt i södra och mellersta Sverige. Den växer ofta på kalkrik mark, i ängar och skogsbryn. Ängsskäran liknar en tistel, men kan knappast förväxlas med dessa eftersom den saknar taggar. Nästan hälften (44%) av de marker i landet där ängsskära har registrerats finns i Östergötland. Av de östgötska träffarna finns 39% i Linköpings kommun.

Landskapselement

Att Linköping är en kommun som är rik på hävdad mark visar sig inte minst i antal funna landskapselement. Till exempel ligger Linköping och Kinda i topp när det gäller antal brunnar och källor som noterats vid inventeringen. En stor andel av de marker som har inslag av fossil åker, d v s varaktigt övergiven åkermark, finns i Linköpings kommun. Fossil åkermark delades i inventeringen upp i två kategorier; områden som brukades som åker enligt 1940-talets ekonomiska karta och områden som inte gjorde det. Linköping har störst andel i länet av den fossila åker som inte var åker på 1940-talet. Detta innebär att marken kan ha uppodlats senare än 40-talet, men troligast är att marken varit åker tidigare än så. Tillsammans med det stora antalet marker med inslag av fossil åkermark, är även antal marker med förekomst av odlingsrösen stort.

De flesta stenmurar man ser idag är från 1700- och 1800-talet. De har använts som hägnader eller gränsmarkeringar. I bygder med gott om sten har man byggt skalmurarna, d v s murar där sidorna är kallmurade av större stenar och mellanrummet fyllts med mindre sten. Linköping har näst efter Ydre flest antal marker där skalmurar påträffats vid inventeringen.

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	1 318	306
Skogsbete	5	3
Slätteräng	1	1
Restaurerbar	158	83

Antal invånare	25 304
Antal jordbruksföretag	320
Landareal (km ²)	549
Areal åker (ha)	24 246
Areal tilläggsersättning (ha)	1 165
Antal nötkreatur	5 662
Antal tackor	825

MJÖLBY

Mjölby kommun är beläget på gränsen mellan den bördiga slätten i norr och den vidsträckta skogsbygden i söder. I de centrala delarna breder mellanbygden ut sig. I väster ligger sjön Tåkern som är känd för sitt rika fågelliv.

Ca 5 % av länets totala areal inventerade betesmarker ligger i Mjölby kommun. Objekten ligger företrädesvis i de mellersta och södra delarna. Den vanligaste typen av betesmark är den artrika, öppna betesmarken med inslag av hävdgynnade arter som t ex jungfrulin och låsbräken.

Låsbräken

Låsbräken är en liten, flerårig ormbunke som kan vara svår att uppträcka eftersom den vanligen endast är några centimeter hög. Ofta växer den i torra backar och välhävdade, artrika hagar. För att trivas är arten beroende av bete eller slåtter. Bladskivan är gulaktigt grön och fäst på mitten av stjälken. Förr var växten förknippad med trolldom och vidskepelse. Det ansågs att man kunde öppna lås och bojar med den om den samlades in på rätt sätt.

I Östergötland har totalt 87 lokaler med låsbräken påträffats. Av dessa ligger 15 i Mjölby kommun, vilket är flest i jämförelse med länets övriga kommuner. Mer än hälften av lokalerna förekommer i Västra Hargs socken i sydöstra delen av Mjölby kommun.

Stensättning med tydlig kantkedja. Förmodligen en grav från järnåldern.

Jungfrulin är en lågväxande ört som trivs på öppna, friska och ogödslade marker. Stjälken är ogrenad med blad jämnt fördelade längs med stammen. Blommorna är blå, violetta eller vita.

Stensträngsområdena norr om Mjölby intar en särställning i landet genom att de är stora, sammanhängande och i hög grad välbevarade.

Hirsstarr är vanlig i nästan hela landet och förekommer framförallt på fuktängar och stränder.

Det omgivande kulturlandskapet

Från Vättern i väster till Bråviken i öster, längs de bördiga slätterna i länets centrala delar, går ett bälte av fornlämningar från stenålder till modern tid. Det vi idag ser ovan mark är vanligen lämningar från järnålder och medeltid.

Slättbygden norr om Mjölby tätort är det område som har störst mängd fornlämningar i länet. Här finns en fornlämningsmiljö som är karaktäristisk för vårt län med bl a stensträngsområden. Stensträngar är rester efter hägnader som avgränsade bondens inägor, d v s åkrar, ängar och boplatser från marken där boskapen betade. Hägnaderna dateras vanligen till äldre järnåldern, ca 500 f Kr - 400 e Kr. Idag är många bortodlade eller förstörda av infrastruktursatsningar.

I skogsbygden söder om Mjölby finns lämningar motsvarande de på slätten, men i mindre omfattning. Generellt är lämningar från bergs-, skogs- och äldre tiders jordbruk samt torp och backstugor vanligare.

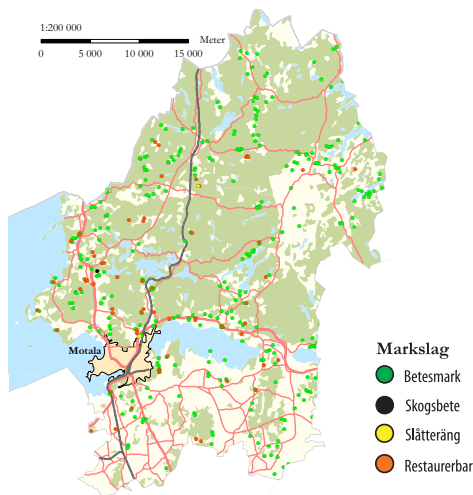
Dagens kulturlandskap representeras på slätten av byar som splittrades vid laga skiftet kring 1800-talet samt sammanslagna storgårdar, medan skogsbygden präglas av ensamliggande gårdar. Vid inventeringen framkom att huvuddelen av de inventerade markerna i kommunen historiskt hört till byn eller ensamgården.

Låsbräken är en liten ormbunke som kan vara svår att upptäcka i våra marker.

Hästar är ett allt vanligare betesdjur i våra betesmarker.

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	1 077	296
Skogsbete	16	1
Slätteräng	2	2
Restaurerbar	109	61

Antal invånare	41 912
Antal jordbruksföretag	333
Landareal (km ²)	988
Areal åker (ha)	25 189
Areal tilläggsersättning (ha)	921
Antal nötkreatur	7 787
Antal tackor	724

Blåsuga har hittats i 66 % av Motalas inventerade betesmarker. Det är en ca 2 dm hög ört med ett särpräglat pyramidformat växtsätt. Den blommar i maj – juni, men blommorna kan vara svåra att se då de döljs av de stora färgade stödbliden.

MOTALA

Motala kommun utgörs till hälften av skogsbygd och en fjärdedel består av jordbruksmark. Slättbygden i söder skiljs från skogsbygden i norr via förkastningen som går norr om Motala ström från Vättern till Roxen. De inventerade objekten ligger relativt utspridda över hela kommunen, även om tätheten varierar. Flest objekt ligger i Godegårds församling följt av Tjällmo, Kristberg, Motala och Västra Ny.

De inventerade objekten har delats in i olika naturtyper. I Motala är öppna artrika betesmarker den vanligaste. Det finns också många trädbärande betesmarker, torra kalkgräsmarker och lite kalkkärr. Mer ovanliga växter som hittats är granspira, gråddådra, skogsklocka och hartmansstarr. Faunan är sporadiskt inventerad, men t ex har sällsynta fjärilsarter som bredbrämad bastardsvärmare och violettekantad guldvinge noterats.

Det har noterats 301 grova träd, 33 hamlade träd och dessutom 644 värdefulla hagmarksträd. De värdefulla hagmarksträden har ofta håligheter eller är ovanligt gamla för sin art. Flera hotade lavar har noterats, främst sådana som lever på ek som t ex gul dropplav och rosa skärelav.

Svävflugelik dagsvärmare

Svävflugelik dagsvärmare är en fjäril, som förekommer på torrmarker med väddväxter, exempelvis åkervädd eller ängsvädd, den är lättast att få syn på då den suger nektar på tjärblomster. Fjärilen har en mycket speciell flygstil, den kan stå stilla i luften genom att röra vingarna extremt snabbt precis som en kolibri.

Svävflugelik dagsvärmare är en fjäril som missgynnas av rationellt jordbruk.

Arten är oftast lokal och tycks vara starkt missgynnad av rationellt jordbruk. Minskningstakten uppskattas till >15% den senaste 10-årsperioden och finns därför med på rödlistan för hotade arter inom kategorin "missgynnad". I Östergötland har 45 fynd av fjärilen registrerats i andra inventeringar, av dessa finns 15 i Motala kommun. I ängs- och betesmarksinventeringen har fjärilen noterats en enda gång, i Tjällmo församling.

Kolbottnar och tjärdalar

Av 71 observerade kolbottnar i betesmarkerna ligger 30 i Motala kommun. De finns främst i Godegårds församling, men också i Västra Ny, båda församlingarna ligger i den norra skogsbygden. Kolbottnarna är det som idag finns kvar av tidigare kolmilor. De syns ofta som en cirkelformad vall med en fördjupning i mitten eller som en rund, svagt upphöjd kulle med ett dike runt. Om man gräver lite så hittar man kolrester i jorden. Stora mängder träkol framställdes under långa tider, fram till 1950-talet då den storskaliga framställningen avtog. Kolet användes till många ändamål, t ex behövdes både ved och kol i processen att förädla malm till smidet järn. Kolbottnarna finns oftast på sandiga marker och ibland finns även rester av kolarkojor intill kolbottnarna.

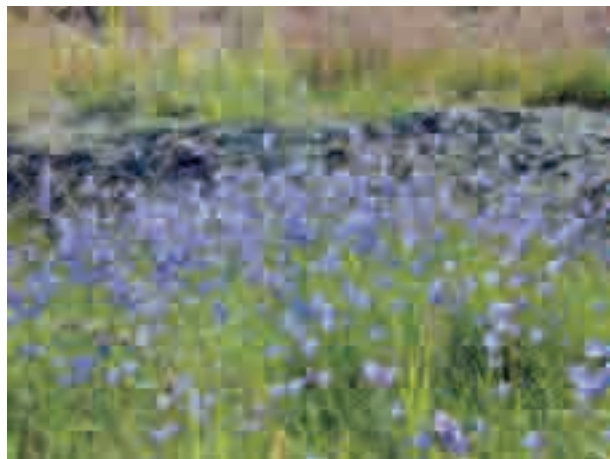
Även rester av tjärdalar har hittats. Tjärna användes förr i tiden främst som konserverings- och impregneringsmedel. Tjärbränningen pågick i större skala fram till början av 1900-talet. Bränningen skedde i en s k tjärdal, vilket var en trattformig grop från vilken en tappränna av något slag ledde. Det som idag ofta återstår av tjärdalen är gropen och rännan belägen ligger i en slänt.

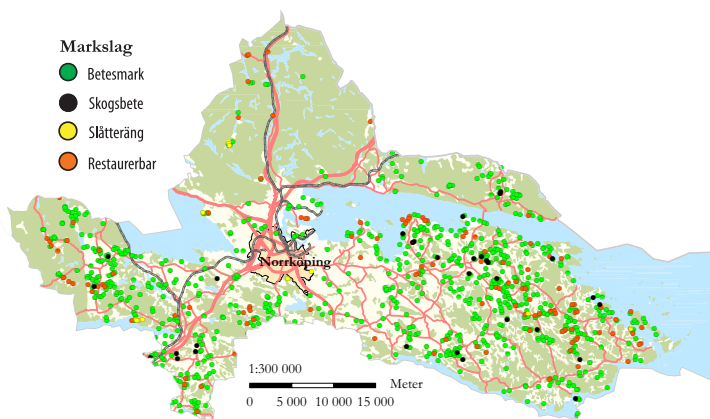
Tjärdal i gott skick. De flesta tjärdalar som noterats vid inventeringen har varit raserade.

Hungern efter ved som bränsle och råvara för kolning krävde omfattande avverkningar i kringliggande landskap. Man kan alltså dra slutsatsen att det vi idag kallar Motalas norra skogsbygd inte alltid varit så skogbeväxt som nu. I slutet av 1800-talet var det troligen ett relativt öppet landskap. Det avskogade landskapet användes som slätterängar vilka syns som gröna områden på häradskartan från 1870-talet. Helt trädlösa var inte slätterängarna, symbolerna på kartan visar att människan gynnat lövträden i sina ångar till skillnad från omgivande utmark med vit bakgrund och symboler för barrskog.

Liten blåkllocka tillhör de allra vanligaste hagmarksväxterna i Östergötland. Den är en ganska späd, flerårig ört och växer ofta i glesa tuvor med veka uppstigande stjälkar och blir bara ett par decimeter hög. I Motala har den noterats i hälften av objekten.

NORRKÖPING

Norrköpings kommun består i norr och nordväst av skogsbygd och ett rikt skärgårds- och kustlandskap i öster. Området närmast tätorten och en bit ut på Vikbolandet domineras av slättbygd. De hävdade marker som ingår i inventeringen är relativt väl spridda inom kommunen förutom i norr där objekten är få.

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	3 407	726
Skogsbete	234	31
Slätteräng	8	12
Restaurerbar	229	120

Antal invånare	124 635
Antal jordbruksföretag	481
Landareal (km ²)	1 504
Areal åker (ha)	36 820
Areal tilläggsersättning (ha)	3 545
Antal nötkreatur	18 859
Antal tackor	1 451

Den största andelen av de inventerade markerna i Norrköpings kommun utgörs av öppen betesmark med inslag av hävdgynnade arter. Därefter följer träd- och buskbärande betesmarker. Den tredje vanligaste typen av betesmark i kommunen utgörs av hävdade strandängar vid Östersjön.

Strandängar vid Östersjön

Av Östergötlands tre skärgårdskommuner finns den största arealen hävdad havsstrandäng i Norrköpings kommun. Strandängarna ligger huvudsakligen vid Bråvikens långgrunda, södra strand, som ett pärlband från Åby till Arkösund.

Stora, sammanhängande områden med välhävdade strandängar är mycket betydelsefulla som häcknings- och rastplats för många fågelarter. Till exempel utgöra de hävdade strandängarna en grundförutsättning för många vadarfåglar. Vadarna söker efter föda i vattenbrynet och är därför beroende av betande djur som håller nere vassvegetationen. Boet placeras ofta på strandnära betesmark dit högvattnet inte når, men med öppen förbindelse till stranden och vattenbrynet. Vadarfågeln skyr busk- och trädbevuxna strandängar eftersom risken för boplundring är stor. Trädtopparna utgör nämligen bra utsiktsplatser där t ex kråkor kan spana efter bon med ägg.

Hävdade strandängar har en speciell vegetation. Återkommande översvämningar och vattnets salthalt påverkar vilka arter som växer i strandängens olika zoner. Längst ut mot vattnet finns ofta ett bälte med blåsäv, havssäv och framförallt vass. Längre upp på land är bl a salttåg, krypven, smultronklöver, gulkämpar, kustarun, havssälting och höstfibbla typiska arter. I detta stråk kan även den lilla ormbunken ormtunga förekomma. Enligt inventeringen finns de flesta av Östergötlands registrerade förekomster av ormtunga i Norrköpings kommun.

Den omtyckta kattfoten växer ofta på torr och mager, hävdad mark. Den är fortfarande ganska vanlig i landet, men minskar på många håll till följd av igenväxning av tidigare öppna marker. Kattfoten förekommer relativt väl spridd inom länet. Flest förekomster finns noterade i Linköpings, Norrköpings och Ödeshögs kommuner. Arten har skilda han- och honplantor, med vita hanblommor och rosa honblommor.

Ormtunga är liten och ofta svår att upptäcka. Dess speciella utseende gör dock att den inte kan förväxlas med någon annan art. Den är vanligast på havsstränder längs kusten, men kan även förekomma på betade fuktängar i inlandet.

Betande kor vid Svensksundsviken, Norrköpings kommun.

Många husgrunder och torplämningar

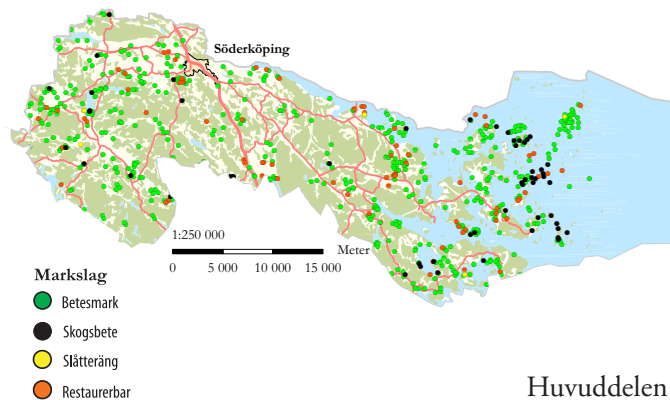
De flesta av de inventerade markerna i Norrköpings kommun har fått sitt utseende genom byns eller ensamgårdens markanvändning. Trots att det ofta är byn som haft störst övergripande påverkan på marken, har ibland delar av områden påverkats mest av enskilda torpställen. Ofta har torpen gått ur tiden, men spåren efter dem syns fortfarande. Östergötland är enligt inventeringen det län i landet som har flest hävdade marker där det finns förekomst av en eller flera husgrunder. Inom länet är Linköping, Kinda och Norrköping de kommuner som har flest husgrunder.

Husgrunderna härstammar vanligen från torpbebyggelse, ängslador, smedjor eller bodar. Många av grunderna är delvis övertorvade och kan vara svåra att se. Ofta är hörnstenarna lite kraftigare än övriga grundstenar, varför i alla fall de brukar synas. Ibland kan resterna av ett spismursröse synas som en förhöjning inne i husgrunden. Detta tyder på att byggnaden kan ha varit en bostad eller en smedja.

I områden med husgrunder är det också vanligt att man hittar andra spår efter torpet som t ex fruktträd, syrénbuskage, bärbuskar samt lök- och knölväxter.

Humle och syrén vid brygghuset i Lönningehult i Kinda kommun.

SÖDERKÖPING

Söderköpings kommun i östra delen av Östergötland består både av fastland och skärgård. Landskapet är ett sprickdalslandskap på gammal havsbotten och betesmarkerna är därför ofta långsmala. De inventerade objekten ligger främst i kommunens västra del och i skärgården.

Huvuddelen av de inventerade objekten utgörs av artrika, öppna betesmarker. Söderköping har efter Valdemarsvik mest skogsbeten i Östergötland och det finns också stora arealer havsstrandängar som betas. En karaktärsväxt i skärgården är Adam och Eva. Några av de sällsynta arter som hittats är pukvete, korskovall, ljungsnärja och fältgentiana.

Vid inventeringen har 497 grova träd hittats i objekten och dessutom 973 värdefulla hagmarksträd. Söderköping har efter Linköping flest objekt med grova ekar och fynd av sällsynta vedlevande svampar som korallticka och tårticka har gjorts. Det pekar på de höga trädvärden som finns i kommunens betesmarker. Bland träd- och buskarter är en vanligast och därefter kommer björk, tall, ek och nyp. Slån är betydligt vanligare i Söderköping än i länet som helhet. Slån finns i 51 % av Söderköpings inventerade objekt, jämfört med i snitt 23 % för hela länet.

Vid inventeringen har också kulturhistoriska spår noterats. I de inventerade objekten har det exempelvis noterats 152 byggnader, 86 stenmurar, 12 trägårdsgårdar och 77 husgrunder. I 179 av objekten finns det odlingsrösen.

Marks lag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	1 939	470
Skogsbete	274	54
Slätteräng	4	5
Restaurerbar	219	76

Antal invånare	14 033
Antal jordbruksföretag	241
Landareal (km ²)	678
Areal åker (ha)	14 168
Areal tilläggsersättning (ha)	1 827
Antal nötkreatur	6 790
Antal tackor	1 935

Till höger: Adam och Eva är en kraftig orkidé som främst växer vid Östersjö-kusten. Blommorna är rosaröda eller gulvita och de brukar växa tillsammans i ungefär samma antal. Adam och Eva minskar i landet på grund av minskat bete och igenväxning.

Längst till höger: Vårfärging. Blommande Adam och Eva vid bebyggelse på Äspholm, Sankt Anna skärgård, Söderköpings kommun.

Hamlade träd

Torkade löv var förr ett viktigt vinterfoder. Man högg med några års mellanrum av trädens grenar, s k hamling. Träden får på detta sätt ett speciellt och karakteristiskt utseende. Hamlingen gör att träden växer långsamt och att de blir äldre än de annars skulle blivit. Därmed kan de få håligheter som exempelvis uppskattas av fåglar och insekter. Många ovanliga lavar och mossor finner också livsrum på stammarna. De vanligaste trädslagen är ask och lind, men även enstaka björk, lönn, alm och sälg hamlas.

Söderköping har flest hamlade träd i Östergötland. Nästan alla finns i kustområdet eller i skärgården. I Söderköping är lind det vanligaste hamlingsträdet, medan ask är vanligast i länet.

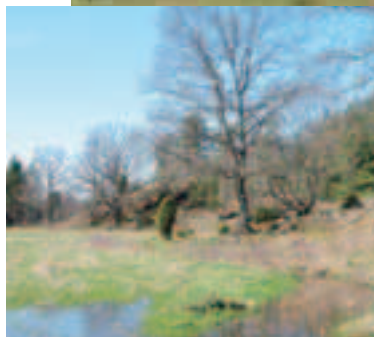
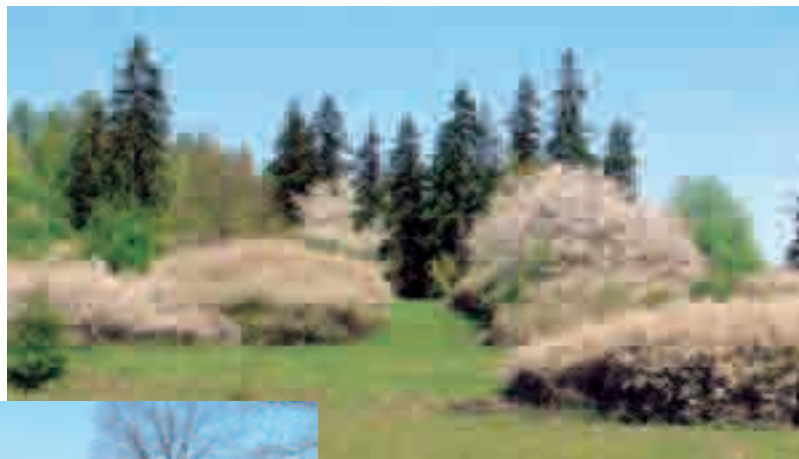

Hamlade lindar på Åspholm i Söderköpings kommun.

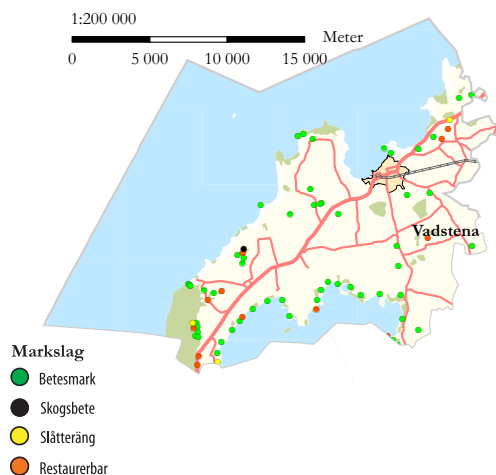
	Hamlade träd	Varav grova	Varav döende	Varav hålträd
Söderköping	1 364	34	53	311
Östergötland	4 325	202	160	1 038
Sverige	52 893	1 380	1 493	7 516

Bryn

Bryn är flerskiktade, mer eller mindre täta, ridåer som består av flera träd- och buskarter i en övergång mellan öppen mark och skog. Brynen är viktiga för den biologiska mångfalden på flera sätt, bl a för att de skapar vindskyddade områden där t ex fjärilar kan flyga. Många av buskarna är blommande och därför viktiga för pollinatörer som humlor. Bland brynens vinklar och vrår finns skyddade växtplatser där många arter oftare kan gå i blom än ute i den öppna betesmarken. Även många fåglar trivs i brynmiljön, t ex törnskata och hämpling. Välutvecklade bryn finns i 16 % av de inventerade objekten i Söderköping. Genomsnittet för Östergötlands kommuner är drygt 5 %.

Övergången mellan skog, dungar och öppen mark kan se mycket olika ut. Ibland utgörs den av ett bryn. Flerskiktade bryn med inslag av blommande och fruktbärande träd- och buskslag kan vara mycket värdefulla bl a för insekter.

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	507	55
Skogsbete	11	1
Slätteräng	24	3
Restaurerbar	28	12

Antal invånare	7 501
Antal jordbruksföretag	124
Landareal (km ²)	183
Areal åker (ha)	14 130
Areal tilläggsersättning (ha)	501
Antal nötkreatur	1 360
Antal tackor	124

VADSTENA

Vadstena kommun är en slättbygd med bara mindre skogsområden. I den sydvästra delen ligger Omberg. Den största delen av odlingslandskapet är uppodlad och kommunen har minst betesmarker i länet. Omkring 70 % av den inventerade arealen ligger vid sjön Tåkerns norra del. Resterande objekt är ofta små och ligger glest utspridda, men de är ändå värdefulla och speciella på grund av den kalkrika berggrunden.

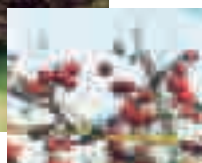

Vadstena kommun skiljer sig i de flesta parametrar jämfört med resten av länets kommuner. Snittarealen för de inventerade objekten är störst i länet, drygt 9 ha. Det är i hög grad de stora strandängarna vid Tåkern som bidrar till detta. Ängsarealen är relativt stor och en våtmarker vid Tåkern utgör huvuddelen. Strandängar är den vanligaste typen av betesmark, men även öppna torra kalkgräsmarker är vanliga. Det finns också relativt mycket kalkkärr. På grund av kalkpåverkan är det helt andra växtarter som är vanliga i Vadstena jämfört med länet som helhet. Kalkgynnade arter som jordtistel, brudbröd, darrgräs och gullviva tillhör de vanligaste. Det finns inte många kulturlämningar i de inventerade objekten, vilket det gör i resten av länet.

Hagtorn

Även bland träd- och buskarter särskiljer sig Vadstena. I Vadstena är hagtorn betydligt vanligare än i övriga landet. Hagtorn kan vara stora buskar eller mindre träd. Det finns tre arter, rundhagtorn, trubbhagtorn och spetshagtorn. De har alla torniga grenar och flikiga, sågade blad. De blommar vackert i maj – juni månad med vita blommor i klasar. Frukterna är röda och de sprids av fåglar.

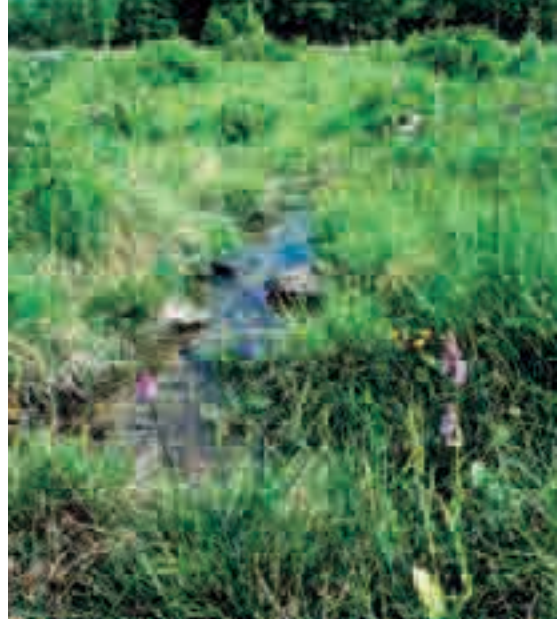
Hagtorn kan bli mycket gamla och de har en vackert rödaktig och hård ved. Förr användes träslaget ofta till svarveriarbeten, som t ex delar till verktyg och promenadkäppar. Frukterna användes som svinfoder och vid hårda tider åt även människor av dem. Hagtorn har också använts som medicin, då det ansågs vara cirkulationsfrämjande.

Oxel är precis som hagtorn ett blommande och frukt bärande träd som gynnar insekter och fåglar.

Ur en taggig och vass bladrosett sticker en tistelblomma upp. Blomman saknar eller har bara en kort stjälk, vilket gör jordtisteln lätt att skilja från alla andra tistlar. Den är känslig för igenväxning.

Så här kan ett kalkkärr se ut.

Kalkkärr

Kalkkärr, eller rikkärr som de också kallas, är områden där ett kalkhaltigt, näringsrikt vatten kommer upp till markytan. Berggrunden måste vara kalkrik och det är en ovanlig naturtyp i Sverige. I Östergötland finns det en region i västra och en i de centrala delarna som har kalkkärr. Kalkkärren kräver betesdjur eller slåtter för att de på sikt ska kunna hållas öppna. I inventeringen ingår endast hävdade kalkkärr. Vadstena är den kommun som har mest hektar i länet. De arter man kanske främst förknippar med kalkkärren är olika orkidéer, som t ex ängsnycklar, kärrknipprot, honungsblomster och vaxnycklar. Det finns även andra arter som är starkt knutna till kalkkärren, t ex axag, gräsull, majviva, tätört och svarthö. Bland djurarter är det främst snäckfaunan som i kalkkärr kan hysa ovanliga arter.

Ängsnyckel

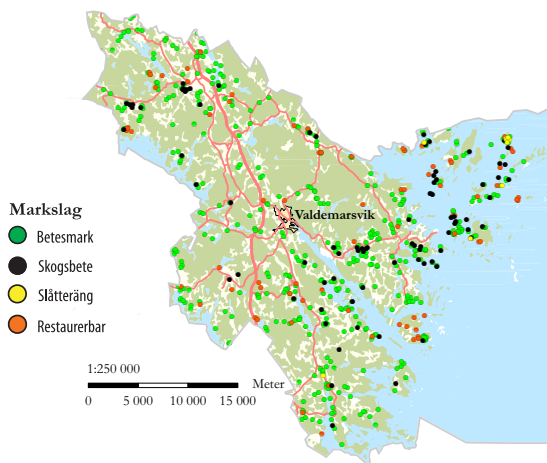
I Östergötland är det Vadstena kommun som har flest antal inventerade marker med förekomst av både kärrknipprot och ängsnycklar. Här finns 55 % av länets totala antal marker med kärrknipprot och 37 % av länets totala antal marker med ängsnycklar. Mer än hälften av lokalerna i båda kategorierna förekommer i Väversunda socken, som ligger i sydvästra delen av Vadstena kommun.

Kärrknipprot och ängsnyckel

Den kalkgynnade kärrknipproten är en flerårig orkidé som kan bli upp till en halv meter hög. På den långa stjärken växer små blad som omsluter den. Blommorna består av gröna eller rödbruna kalkblad med en vit läpp med gul teckning. Arten kan vara svår att upptäcka när den inte blommar. Växten är sällsynt men där den förekommer växer den ofta i stora bestånd. Även orkidégruppen ängsnycklar trivs i kalkrika miljöer. Ängsnycklarna är kraftigt byggda och kan liksom kärrknipproten bli upp till en halv meter hög. På stjärken växer ljusgröna, långa, spetsiga blad. Blommorna är ljusrosa, karminröda eller gulvita och växer tätt tillsammans i en axliknande formation. Arten är uppdelad i många undergrupper.

Kärrknipprot

VALDEMARSVIK

Valdemarsviks kommun består förutom av fastland, även av ett rikt kust- och skärgårdslandskap. Kommunen är därför nära förknippad med vatten och har en nästan 700 km lång strandlinje. Tyngdpunkten för de inventerade objekten ligger framförallt i kustbandet och skärgården samt i kommunens norra del.

Kommunen skiljer sig från länets övriga kommuner bl a genom att så mycket som 80% av de inventerade markerna är opåverkade av produktionshöjande åtgärder som t ex gödsling. Detta, tillsammans med bra skötsel, ger goda förutsättningar för en artrik, hävdberoende flora att utvecklas. Vanligaste typen av betesmark i Valdemarsviks kommun är trädklädda betesmarker. Näst vanligast är den traditionella betesmarken med en del träd och buskar och förekomst av hävdgynnad flora. Orkidén Adam och Eva som är typisk för kustnära trakter har noterats i 52 av de inventerade objekten i Valdemarsvik. Dessa fynd utgör hela 14% av alla förekomster i landet som helhet och drygt 40% av de registrerade förekomsterna i länet.

En av de mer sällsynta arterna som noterats vid inventeringen är korskovall. Den förekommer relativt sparsamt i Sverige och påträffas t ex i bryn och ängar, ofta på kalkrik mark. Sett till hela landet har Östergötland, efter Kalmar län, flest registrerade förekomster. Inom länet finns flest noteringar i Söderköpings kommun, följd av Valdemarsvik.

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	1 290	424
Skogsbete	351	83
Slätteräng	6	10
Restaurerbar	148	75

Antal invånare	8 158
Antal jordbruksföretag	198
Landareal (km ²)	739
Areal åker (ha)	10 048
Areal tilläggsersättning (ha)	1 151
Antal nötkreatur	8 759
Antal tackor	1 786

Ko

Enen är vanlig i Valdemarsviks kommun. Enen kan bli upp till 14 meter hög och få en stamomkrets på 1,5 meter (i brösthöjd). Den äldsta en som hittats i Sverige fanns i Sareks nationalpark och var 840 år gammal.

Av de trädklädda betesmarkerna utgörs drygt hälften av skogsbeten. Den stora andelen skogsbetesmark är troligtvis en av förklaringarna till varför både tall och enbuskar enligt inventeringen är vanligare i Valdemarsviks kommun jämfört med genomsnittet för länet.

Lång tradition av "djur på skogen"

Förr var det vanligt att skogen utnyttjades på många sätt. Förutom att man samlade ved och plockhögg virke till husbehov, lät man även tamboskapen nyttja skogen som födoresurs. En stor del av våra skogar har förmodligen varit betade under längre eller kortare perioder. Sedan det moderna skogsbruket slog igenom har denna typ av markanvändning minskat allt mer. I vissa trakter, som t ex kustlandet och skärgården, har traditionen med betade skogar hållits vid liv även i sen tid. En av anledningarna till detta är att skogen ofta är lågproduktiv och inte har så stort ekonomiskt värde. Omständliga och dyra transporter av t ex skotare och timmer gör att nettovinsten vid avverkning är mindre än vid avverkning på fastlandet.

Skärgårdsskogs bete.

Östergötland har den tredje största arealen skogsbete i landet. Inom länet är det skärgårdskommunerna som dominerar. Valdemarsviks kommun, som omfattar en stor andel av den östgötska skärgården, ligger i topp med störst areal skogsbeten.

Skogar som betas- eller har betats, har ofta en olikåldrig trädstruktur med inslag av gamla träd. Värdena är främst knutna till de gamla träden, men även grässvålen kan vara förhållandevis artrik, framförallt i anslutning till de gläntor som skapas vid plockhuggningen. Många skogsbeten hyser goda förutsättningar för en artrik svampflora och är ofta bra marker för bär- och svampplockning. Andra typiska kännetecken är beteshorisont på träden, d v s att man tydligt ser att de nedre grenarna på träden är tuktade av djuren, vilket ger relativt god sikt genom skogen. Dessutom är det vanligt med stigar och förekomst av myrstackar.

Solvändan trivs i torrbackar, betesmarker och bryn. Östergötland har efter Kalmar och Gotlands län flest marker med solvända enligt inventeringen.

Speciellt i det flikiga kustlandskapet kan skogsbeten ibland uppkomma som en "bonusprodukt". När betesmarker med bra fodervärde, som t ex strandängar stängslas in har stängslet av praktiska skäl många gånger dragits så att partier med skog kommit att ingå i fällan.

Spindelväv i morgondagg.

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	2 242	622
Skogsbete	35	11
Slätteräng	15	33
Restaurerbar	113	76

Antal invånare	3 885
Antal jordbruksföretag	144
Landareal (km ²)	679
Areal åker (ha)	3 799
Areal tilläggsersättning (ha)	1 880
Antal nötkreatur	7 885
Antal tackor	710

Talesättet "När slättergubben kommer med piga och dräng, då är det tid för bonden att bärga sin äng", talar om när det är dags att skörda ängen. Slättergubben är blomkorgen i mitten och blommorna på sidan är pigan och drängen.

YDRE

Ydre kommun består i huvudsak av skogsbygd med inslag av ett småbrutet odlingslandskap. Landskapet är karaktäristiskt för södra Östergötland. Kommunen är rik på sjöar och vattendrag, som t ex sjön Sommen i norr samt Östra och Västra Lägern i väst.

Här finns ca 9 % av länets totala areal inventerade betesmarker. Markerna ligger främst i norra, mellersta och västra delarna av kommunen, ofta invid sjöarna. Av betesmarkerna bedöms 165 ha högt eller högsta naturvärde. Den vanligaste typen av betesmark är den artrika, öppna betesmarken med inslag av hävdgynnade arter, som t ex slättergubbe.

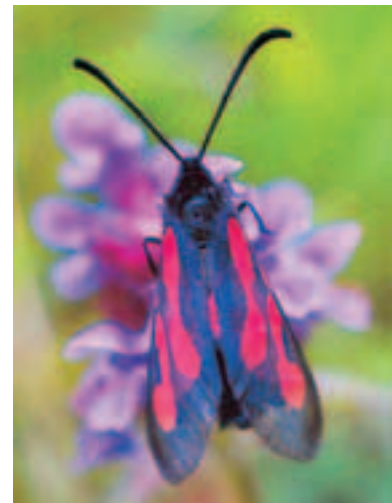
Slättergubbe

Slättergubben är en utpräglad ängsväxt som trivs i kalkfattiga betesmarker och slätterängar. Den är känslig för gödsling och svag hävd och har minskat kraftigt i takt med upphörandet av ängsbruket. Stjälken är strävårig med äggformade blad som är samlade i en rosett vid marken. Blommorna är orangegula. Det sägs att man förr i tiden använde slättergubben som läkeväxt. Örten ansågs bl a vara urindrivande och kräkframkallande.

Slättergubben är en relativt kräsen art och inte så vanlig i Sverige. I Östergötland kan man dock träffa på den, främst i de södra delarna, t ex i Ydre kommun där den är rikligt förekommande. Vid inventeringen har totalt 493 objekt med slättergubbe påträffats i Östergötland. Av dessa ligger 229 i Ydre kommun, vilket är flest i jämförelse med länets övriga kommuner. Mer än hälften av objekten förekommer i Västra Ryd och Torpa socken i sydvästra respektive norra delen av kommunen.

Bastardsvärmare

Bastardsvärmare är en grupp vackra och färggranna dagfjärilar som är knutna till det öppna, småskaliga odlingslandskapet. Fjärilarna trivs bäst i magra, ogödslade och blomsterrika ängs- och betesmarker där betestrycket inte är alltför hårt. Bastardsvärmarna lever av olika ärtväxter, som t ex kärringtand. I och med förändringar i odlingslandskapet är de flesta bastardsvärmare numera sällsynta. I Östergötland är de vanligast förekommande i de södra kommunerna, som t ex Ydre kommun.

Den smalsprötade bastardsvärmaren är en sällsynt art.

Trägårdesgårdar

Trägårdesgården var förr ett vanligt inslag i vårt landskap. Den huvudsakliga funktionen var att markera gränsen mellan inägorna, d v s den odlade marken, och den mark där boskapen betade. Först mot slutet av 1800-talet började man hägna in betesmarken. Trägårdesgården markerade även gränser mellan gårdar. Trägårdesgården är vanligen uppbyggd av parvis ställda störrar av en och liggande gärdsel av gran eller tall. Hankarna eller vidjorna är av grankvistar som vrids runt störrarna så att de håller ihop samt att gärdslen kan luta mot dem.

Trägårdesgården är ett allt ovanligare inslag i vårt landskap. Bilden är från Föllingsö, Kinda kommun.

Näst efter skalmuren är trägårdesgården den vanligast förekommande hägnadstypen i de inventerade markerna i Östergötland. I Ydre kommun påträffades ca 30 % av det totala antalet inventerade marker med trägårdesgårdar. Även Kinda kommun har mycket trägårdesgårdar i de inventerade markerna.

Odlingsrösen

Odlingsrösen är högar med sten som lagts upp i samband med framröjning av odlingsytor. De återfinns huvudsakligen på gammal inägomark, d v s på mark som utnyttjats som åker. De kan även förekomma i ängs- och betesmarker, vilket tyder på att hela eller delar av marken tidigare varit åker. Odlingsrösen är vanligast i skogs- och mellanbygdsområdena där odlingslandskapet var och är mer småskaligt. De första odlingsrösen tillkom under järnålder när man började bli bofast och jordbruket började ta form. Genom åren har redskapen förbättrats och plogarna gått djupare, vilket inneburit mer sten och nya rösen. Under 1800-talet ökade åkerarealen markant i Sverige. Det är från denna tidsepok som flertalet odlingsrösen härrör, men även 1900-talets och dagens jordbruk skapar rösen. Ydre kommun har flest marker med odlingsrösen i jämförelse med övriga länet. Inom kommunen finns odlingsrösen i 87 % av objekten, vilket är betydligt över snittet för länet som är 55 %.

Odlingsrösen vittnar om ett tidigare, mer småskaligt jordbruk. Här trivs ett flertal insekter och växter.

Marks lag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	1 235	278
Skogsbete	17	7
Slätteräng	3	1
Restaurerbar	54	24

Antal invånare	11 739
Antal jordbruksföretag	139
Landareal (km ²)	690
Areal åker (ha)	6 702
Areal tilläggsersättning (ha)	1 182
Antal nötkreatur	7 680
Antal tackor	809

ÅTVIDABERG

Åtvidabergs kommun är en bruksbygd med anor långt tillbaka i tiden. Kommunen är rik på sjöar och stora delar av landskapet är skogsbeklätt. Sydost om tätorten Åtvidaberg finns början på den vackra Uknadalen som sträcker sig genom Västerviks kommun ner till kusten. De västra delarna av Åtvidabergs kommun ingår som en del av 'Ekländskapet' och har mycket höga värden.

I Åtvidabergs kommun har totalt 1 255 ha betes-, ängs- och skogsbetesmark inventerats fördelat på 286 objekt. De inventerade objekten är huvudsakligen glest utspridda över stora delar av kommunen. Merparten av de inventerade objekten i kommunen har historiskt brukats av byar eller ensamgårdar. Ett par av objekten har formats av bruksmiljöer och drygt ett tiotal har tillhört slotts- eller herrgårdsmiljöer.

De flesta av de inventerade markerna i kommunen utgörs av traditionella, öppna betesmarker med en rik, hävdberoende flora. Av de noterade växtarterna är gullviva betydligt vanligare i Åtvidabergs kommun jämfört med statistiken för länet. Gullvivan trivs på mullrika marker och föredrar kalkrika jordar. Gullviva blommar i maj-juni eller som Linné uttryckte det "från svalans ankomst till granens blomning".

Gullviva

Trädklädda betesmarker

Den näst vanligaste naturtypen i kommunen är, enligt inventeringen, träd- och buskklädda betesmarker. De utgör nästan 40% av arealen, vilket är en mycket hög andel jämfört med många andra av länets kommuner. Av de noterat som gjorts för träd- och buskslag, visar sig eken vara vanligare i Åtvidaberg än genomsnittet i Östergötland. Ek förekommer i 83% av de inventerade objekten i kommunen, jämfört med genomsnittet för länet som ligger på 66%.

Blommende sälg.

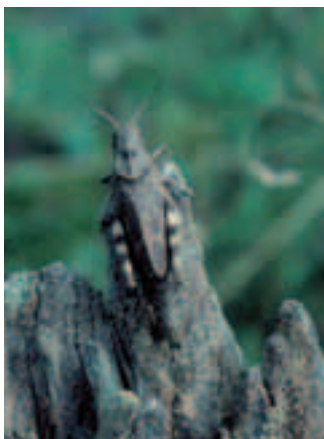
Ett omväxlande kulturlandskap.

Trumgräshoppa – en hotad raritet

I Åtvidabergs kommun påträffades den starkt hotade arten trumgräshoppa i två av de inventerade objekten. Trumgräshoppa är i dagsläget känd från ca 56 lokaler i Sverige, av vilka de allra flesta finns i Östergötland. Det innebär att vi har ett extra ansvar att sköta dessa magra biotoper på ett sätt som gynnar trumgräshoppans fortlevnad.

Trumgräshoppa ställer höga krav på ett varmt lokalklimat. Den påträffas på väl solexponerade platser, gärna torrbackar i sydläge. Lämpliga levnadsmiljöer för trumgräshoppa har antingen relativt låg, nerbetad gräsväxt eller är vegetationsfattiga. Det omgivande landskapet får inte vara allt för öppet och oskyddat. Lägivande, uppvuxen skog norr om ytan och inslag av buskar ger ett visst skydd och ett lokalklimat som gynnar trumgräshoppa.

En av förklaringarna till varför trumgräshoppa är hotad är att den har dålig spridningsförmåga samtidigt som de lämpliga livsmiljöerna ligger spridda med stora avstånd. Förändringar i livsmiljön som t ex igenväxning i betesmarker, kan därför få förödande konsekvenser för arten. Dessutom kan kyliga, solfattiga somrar göra att djuren utvecklas så långsamt att de inte hinner reproducera sig.

Trumgräshoppa är ganska oansenlig då den inte spelflyger. Det krävs ett tränat öga för att upptäcka den.

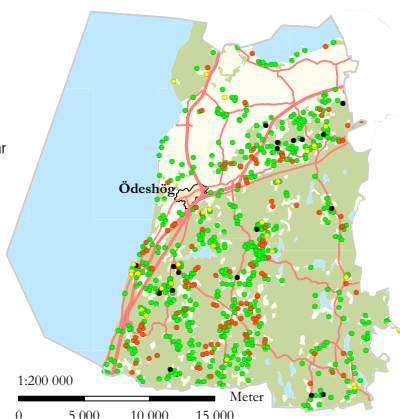

De vackra vallmoröda flygvingarna och det typiska smattrande ljudet då hanarna spelflyger på sensommaren gör det lätt att avgöra om det är en trumgräshoppa man ser. Spana därför lite extra i den torra sydslänten i augusti och september. Meddela eventuella fynd till Länsstyrelsens miljövårdsenhet.

Markslag

- Betesmark
- Skogsbete
- Slätteräng
- Restaurerbar

ÖDESHÖG

Ödeshögs kommun består av ett mindre, kalkpåverkat slättområde och skogsbygd. Mest areal hävdade objekt finns i Stora Åby och Ödeshögs församlingar. I den förra ängs- och hagmarksinventeringen fanns här mest betesmarker i länet. Det finns fortfarande stora arealer, Ödeshög kommer på tredje plats i länet, men många objekt har försvunnit p g a igenväxning. I Ödeshögs kommun finns mest restaureringsbar areal i länet, drygt 13 % av arealen. Det är områden som idag inte betas, men som har höga värden knutna till tidigare hävd.

Sättra ängar i Ödeshögs kommun.

Markslag	Areal, ha	Antal objekt
Betesmark	2 420	530
Skogsbete	77	19
Slätteräng	24	34
Restaurerbar	292	122

Den i särklass vanligaste typen av betesmark är den öppna och artrika. Här finns också en del trädklädda betesmarker, torra kalkgräsmarker och strandängar. Strandängarna ligger företrädesvis vid Tåkern. Det finns också kalkkärr och slätterängar. Fältgentiana, honungsblomster, luddvedel och toppjungfrulin är några av de ovanliga växter som hittats i objekten. Odlingsrösen finns mer eller mindre frekvent i 76 % av objekten och stenmurar finns i 20 %.

Antal invånare	5 489
Antal jordbruksföretag	205
Landareal (km ²)	431
Areal åker (ha)	9 149
Areal tilläggsersättning (ha)	1 999
Antal nötkreatur	6 097
Antal tackor	480

Slätterängar på fastmark

Det finns bara en liten rest kvar av de stora ängsarealer vi hade för några hundra år sedan. Det var här man förr tog vinterfodret till djuren. Många av de förut slagna arealerna betas idag. Numera sköts ängarna för att bevara artrikedomen och för att värna om bygdens historia. Den traditionella skötseln innebär fagning på våren, då nedfallna grenar och kvistar samt fjolårslöv räfsas ihop och bränns eller förs bort. Slåttern sker i slutet av sommaren och några veckor senare ska ängen helst efterbetas. I ängar med hamlade träd sker hamlingen med ett antal års mellanrum. I Ödeshög finns mest areal öppna slätterängar i länet och det finns näst mest lövängar.

Trädvärden

Det är i objekten relativt vanligt med hamlade träd, 548 har noterats. Det vanligaste hamlingsträdslaget är ask. Det har även noterats 168 grova träd och 907 värdefulla hagmarksträd.

Stenskvätta

Stenskvättan är en fågel som trivs i ett småskaligt odlingslandskap med odlingsrösen, stenmurar och åkerholmar. Den har noterats 23 gånger i Ödeshög under inventeringen, men den borde vara vanligare än så. Under 1900-talet minskade den i Sverige på grund av att impediment som t ex dikeskanter försvann i stor utsträckning. Stenskvättan kan fortfarande anses relativt allmän i Östergötlands fina naturbetesmarker.

Klasefibblan är en av många fibblor som växer i betesmarker och ängar. Den är lätt att skilja från andra fibblor genom att blommorna sitter i klaselika samlingar på en bladlös stjälk. Bladen sitter i en rosett vid marken och den gynnas av bete och slätter. Den växer på kalkrika marker och blommar i juni-juli månad. 37 % av de fynd som gjorts under inventeringen har gjorts i Östergötlands län.

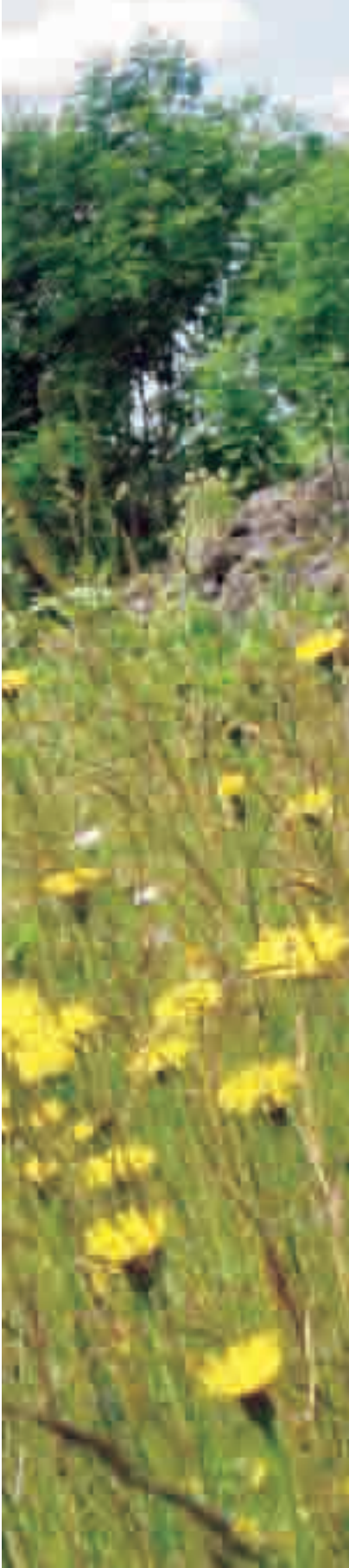
Signalartslista, gemensam för hela landet

Positiva arter = (+), Negativa arter = (-)

Arunarter	+	Hirsstarr	+	Slåttergubbe	+
Axveronika	+	Hundkäx	-	Smörboll	+
Backnejlika	+	JungfruMarie nycklar	+	Solvändearter	+
Backsippa	+	Jungfrulinarter	+	Sommarfibbla	+
Backtimjan	+	Kattfot	+	Spåstisel	+
Blåsklöver	+	Klasefibbla	+	Stagg	+
Blåsuga	+	Klockgentinana	+	Stormhatt	-
Bockrot	+	Knägräs	+	Svinrot	+
Brudborste	+	Kärrknipprot	+	Trift	+
Brudbröd	+	Kärrsälting	+	Tätört	+
Brudsporre	+	Låsbräkenarter	+	Veketåg/Knapptåg	-
Brännässla	-	Majviva	+	Vildlin	+
Darrgräs	+	Nattviol	+	Älggräs	-
Dvärglummer	+	Ormrot	+	Ängsbräsma	+
Fjällgröe	+	Ormtunga	+	Ängsfryle/blek-/svartfryle	+
Fjällskära	+	Prästkrage	+	Ängshavre	+
Fjälltimotej	+	Rödkämpar	+	Ängsnycklar	+
Fältgentiana	+	Sankte Pers nycklar	+	Ängsskära	+
Granspira	+	Skallrearter	+	Ängsstarr	+
Gullviva	+	Skogsnäva	-	Ängsvädd	+
Gulmåra	+	Skräppearter	-	Ärenpris	+
Gökblomster	+	Slåtterblomma	+	Ögontröstarter	+
Havssälting	+	Slåtterfibbla	+	Örnbräkenarter	-

Kompletterande lista med hävdgynnade arter för Östergötland

Backklöver	Hårstarr	Nålstarr	Sumpgentiana
Backsmultron	Höskallra	Revfibbla	Toppjungfrulin
Backsmörblomma	Jordtistel	Rosettjungfulin	Tväblad
Blodnäva	Knölsmörblomma	Rödklint	Vårbrodd
Borsttåg	Korskovall	Sandmaskros	Vårfingerört
Flentimotej	Krissla	Skogsklocka	Vägtistel
Fältmalört	Kärrspira	Skogsklöver	Ängsgentiana
Grönvit nattviol	Liten blåklocka	Småfingerört	Ängsklocka
Gökärt	Ljung (betad)	Spindelört	Ängsnycklar
Harstarr	Lundkovall	Stallört	Ängsskallra
Hartmanstarr	Mandelblom	Stenmåra	Ängsviol
Honungsblomster	Nattviol	Stor blåklocka	

Hur tar jag reda på mer?

Resultaten från ängs- och betesmarksinventeringen finns i databasen TUVA som finns hos Jordbruksverket. Databasen är enkel att använda och man kan själv kombinera olika frågeställningar och få fram en stor mängd information. Jordbruksverket arbetar för att databasen ska bli tillgänglig för allmänheten under år 2006. På länsstyrelsens hemsida www.e.lst.se kan du ladda ner en större rapport från länets inventering, med fler tabeller och fakta.

Kontakta oss:

Postadress: Länsstyrelsen Östergötland
581 86 Linköping
Besöksadress: Östgötagatan 3
Telefon: 013-19 60 00